

A női személyiségfejlődés elemzése a magyar népmesék tükrében

Antalfai Márta dr.

Szerző a magyar népmesék elemzésével a nő személyiségfejlődésének sajátos – a férfiakétól eltérő – vonásait mutatja be. A meseelemzések a jungi analízisre és terminológiára épülnek. A tanulmány a női archetipusokat centripetális, a férfit centrifugális erőként értelmezi. A meseelemzések és a pszichoterápiás tapasztalatok alapján mindkét nemnél feltételezi mind a pozitív, mind a negatív anima, illetve animusz archetipusok potenciális létezését, manifest vagy latens megnyilvánulási formáit.

A "Magyar mese és mondavilág" 777 meséjéből gyűjtöttük össze azokat, amelyekben női főszereplő van. Az elemzések után nyolc kategóriát állítottunk fel. Ezek megegyeznek a személyiségfejlődés nyolc szakaszával. Az elemzések összességükben a nő személyiségfejlődésének végtelen dinamizmusára mutatnak rá, emelkedésekre és süllyedésekre, olyan erőterekre a személyiségben belül, melyek által érvényesülhet és életre kelhet őseink képsora.

Kulcsszavak: személyiségfejlődés – kollektív tudat – kollektív tudattalan – archetipus – animusz – anima – családi tudat – családi tudattalan – transzcendentális tudat – őstudat – centripetális – centrifugális – vertikális erő – horizontális erő – komplementaritás – projekció – introjekció

Women's development of personality, its characteristics, its differentiation from men's are shown in this lecture with an analysing of Hungarian fairy tales. The analyses used the Jungian analytical methods and terminology. Women's archetypes are regarded as a kind of centripetal strength, men's as a centrifugal one. On the bases of the analyses of fairy tales and of psychotherapeutic experiences for both sexes, it is supposed a potential existence of the archetypes of the positive and negative anima and animus.

It could be created eight categories, collecting the fairy tales from a book containing 777 of it, each having a lady the main character. These categories are fit to the eight sections of the development of personality.

In the whole the analyses show the women's extremely dynamism of the development of personality, demonstrate elevations and depressions and fields in the personality, with which can succeed and come to life our ancestor's images.

Key words: development of personality – collective consciousness – collective unconsciousness – archetype – animus – anima – family consciousness – family unconsciousness – transcendental consciousness – ancient consciousness – centripetal – centrifugal – vertical strength horizontal strength – complementarity – projection – introjection

Világ báránnya lupus in fabula,
a jelenidő vitrinében égnek!
(Pilinszky János: Van Gogh)

Közös szellemi kalandra és együttgondolkodásra hívom az Olvasót, kulturális örökségünk egyik csodálatos világába: a mesék birodalmába. Brigitte Jacobs, jungiá-nus pszichoterapeuta, az *Ízisz egyiptomi istennőtől a keresztény Máriaig* című tanulmányát azzal a fogadalmal kezd, hogy az általa idézett Ízisz istennő kinyilatkoztatását művében respektálni fogja, nem lebbenti fel a titkok fátylát. Ízisz üzenete így szól:

Minden én vagyok, ami itt jelen van, elmúlt és eljövendő, / Fátylat halandó még nem lebbentette fel.

(Jacobs 1996).

A mesék varázslatos lelki birodalma engem is csak a bepillantásig engedett eljutni, és ezért szándékom sem lehet több, csak annyi, hogy megnyissam ezen lelki titkok kapuját a közös bepillantás reményében.

Tanulmányommal további célom, hogy közel hozzam azt a világot, amely mindannyiunkban a gyermek-kort idézi fel, azt a sokunkban már rég eltemetődött világot, amelyben még oly közel voltunk a teljesség élményéhez. A teljesség és egység vibráló érzéséhez, amit tudattalanul talán azóta is keresünk. "Gyerekkorunkban meg kellene halnunk, tudásunk csúcsán, alázatunk magasan" – írja Pilinszky János az *Egy életen keresztül* című versében (Pilinszky 1981). "Mi törjük össze, mi magunk, azt, ami egy és oszthatatlan" – olvashatjuk a versben. A világegyetem egységes és egy-lényegű szövedékéből a születéssel megtörik a teljesség, fejlődésre ítéltégünkkel elindul a differenciálódás.

Írók, költők, művészek mindig is tudták, amit a tudomány hozzájuk képest késve fogalmazott meg. Bognár Gusztáv, kortárs költő sorait idézném, aki azt a megrázó pillanatot örökíti meg versében, amikor a végtelenség őstudatából, az én-tudat kezdetleges állapota először kiemelkedik.

Brokátok közt a napfény,
színes játéka volt az első,
mikor a testbe összevont én
határán szétvált a külső és a belső.

(Bognár 1996)

Versének folytatásában szembetaláljuk magunkat azzal a világgal, amely a megszületett új egyednek egyszerre ismerős és ismeretlen: a kollektív tudat és egyben a kollektív tudattalan világával.

Nyitott, bokrokkal ékes
park volt a nagy kastély mögött,
és bent az ősök képes
panteonja örökölt.

A mesék világa a maga egyetemességével megpróbálja elővarázsolni a végtelen kimondhatatlan egységét, amire egész életünkben vágyakozunk. Ezt az egységet, amelyet megélhetünk vonzódásaink és kapcsolataink láthatatlan szálaiban, a mesék világa láthatóvá teszi számunkra a fordulatokban, kalandokban, bonyolult kapcsolatrendszerben bővelkedő cselekménysorával.

A végtelenség tengerből felbukkanó tudat, mint a mesében a *Kis Hableány*, részben a külvilág függvényében differenciálódik és szerencsés esetben végigjárja azt a fejlődési utat, amelynek során ismét – már egy magasabb szinten – visszatér az egységhez. Andersen *Kis Hableánya* az óceánból kiemelkedve az égbe jut, végigjárva a nő személyiségfejlődésének mind az öt jungi stációját. Sellőként születése jól szimbolizálja a születés örök titkát, az egyetemes világból, a kozmoszból való kiszakítottágunkat. A *Kis Hableány* jungi első stációja: *testet öltöttsége*; majd második stációja: *helénai jelensége*, egy negatív animájú tengeri boszorkának köszönhető. Segítségével élhet a földi világban, amiért már áldozatot kell hoznia: földi létezéséhez örök fájdalom kapcsolódik. A királyfihoz fűződő szerelmével éri el személyiségfejlődése a jungi harmadik fokozatot, a *lelkiséget*. A királyfiról való lemondással, (egyben a személyiségbe épülésével) a belátás, a *tudatosodás* fokozatát, így az intellektuális női identitást is magáénak tudhatja. Végül éppen ezzel a belátással, majd megvilágosodással emelkedik fel a spirituális szintre, s éri el a jungi szófiati *bölcsességet*, vele együtt a szellemi világban a halhatatlanságot.

A *Kis Hableány* alakjában a mese jól érzékelteti individuációnk kapcsolatokkal teli, mégis magányos útját. A *tihányi kecskekörmök* királylányának élete lefelé ível, kecskéivel és az öt elpusztítani szándékozó boszorkával együtt visszasüllyed a tengerbe, a tóba, a Balatonba. Emelkedések és lesüllyedések végtelen dinamizmusa, olyan erőterek a személyiségben belül, mint a világegyetemben.

„...azok a funkciók és tulajdonságok – írja Karin Anderten jungiános pszichoterapeuta –, amelyeket nem hívunk életre, nem lesznek a további fejlődés eleven készenléti rendszerévé, megmaradnak a tudattalan vizében, avagy elenyésznek a 'megvalósítás-potenciálok' óceánjában. Képletesen szólva, megmaradnak alakatlan víznek.” Ahogy a szerző írja, *A víz szimbolikájáról* című művében: „a racionális tudat túlságosan egyoldalú és csak egyes területeket képes felfogni. Ami tegnap tudatos volt, az ma már talán ismét elsüllyedt és helyette ismét újabb tartalmak merülnek fel a tudattalantól. A totális tudat, létünk totális felfogása nem lehetséges” – vallja Anderten (1997).

Az emberiség mégis mindig megpróbálta, megpróbálja a lehetetlent. Létezésünk egyetemességének megragadásához talán a mesék és mítoszok a legsikeresebb próbálkozásaink. A mesék-mítoszok különleges anyaga, amellyel dolgozik: a szimbólum.

A szimbólumok lelki élményvilágunk sűrűtményei. Ezeket a sűrűtményeket, amelyek elődeink életében, az évszázadok során felhalmozódtak, ősképek formájában génjeinkben hordjuk. Ezen lelki élmények mint szimbolikus sűrűtmények alkotják tudattalunk végtelenbe vezető világát, ahol meséink, mondáink, mítoszaink ősvázait is megtalálhatók.

„A mese – írja Jung – mint a lélek spontán, naiv és nem reflektált terméke, bizonyára nem tud mást kimondani, mint azt, ami épp a lélek.” „A mesében – akár csak az álmokban a lélek beszél magáról... archetipusos képekben, úgynevezett Gestaltokban. Ezek az archetipusok a tudattalan autonóm tartalmak” (1948). A meséknek éppen ezen tudattalan és autonóm sajátossága révén lehetséges az, amit *Estes*-nél olvashatunk a mesék lényegéről: „... a mesék és mítoszok olyan egyértelmű térképet őriztek meg számunkra a múlt tudásáról és gyakorlatairól, amelyeknek segítségével a jelenben is eligazodhatunk” – írja a szerző (1996).

Jelenünk egyre bonyolultabbá váló világában, amelyben az eddig legegyszerűsebb törvények, tudományos trendek kérdőjeleződnek meg (ahogy azt a posztmodernnek is olvashatjuk), bizonytalanság és káosz-érzésünk egyre nő. Ilyenkor különösen jó a mesékhez fordulni, mint ősi bölcsességek tárházához.

Írásomban a nő személyiségfejlődéséről vallott nézeteim ismertetését ígérem, a magyar népmesék elemzésén keresztül.

Miért éppen a mesékben keresem a személyiségfejlődés folyamatát és struktúráját? A válaszhoz Jungot és tanítványait hívom segítségül. Jung azt írja, hogy „a pszichés struktúra elméletét nem a mesékből és mítoszokból vezették le, hanem, az az orvosi és pszichológiai kutatások tapasztalatain és megfigyelésein alapul és csak másodsorban találta meg megerősítését az összehasonlító szimbólum-kutatásokon keresztül” (1948). Ha ez így igaz, akkor viszont a fordítottjának is igaznak kell lennie. Ezért írhatja Jung, hogy a mesék vizsgálatával megismerhetjük az ember összehasonlító anatómiáját.

„Sok európai, japán, kínai, afrikai mese elemzése után az ember arra az eredményre jut, hogy a meséknek van valamilyen alapvető struktúrája, ami örök” – olvashatjuk a Jung-tanítványtól, *Maria Louis von Franz*tól (1998).

Meglátásom szerint a psziché struktúrájának tanulmányozásán túl a mesék kiválóan alkalmasak fejlődési folyamatok vizsgálatára is. Cselekménysoruk, hőseik életútja legtöbbször ideális személyiségfejlődést tükröz. Ez az ideális fejlődés az egyes emberi sorsokban csak

ritkán realizálható. Az életben pedig még kevésbé láthatók sikeresen végigvitt individuációs utak. Ezért a mese ilyen értelemben is fontos ideál és igazodási pont, nem csak a fejlődő gyermeki személyiség számára, hanem nekünk felnőtteknek is, hiszen a mesék arra is utalnak, hogy személyiségfejlődésünk nem zárul le a biológiai felnőtté válás időszakával.

Sok mese története szól arról, hogy a felnőtté vált, egymásra talált párnak újabb és újabb megpróbáltatásokat kell kiállnia, újabb és újabb aspektusokat kell beépíteniük személyiségükbe, régi énjüknek újból és újból meg kell halnia, egy-egy időszakra el is kell szakadniuk egymástól, hogy egy magasabb fejlettségi szinten újra egymásra találhassanak. Az egyensúlynak újra és újra fel kell bomlania, egy fejlettebb kapcsolat érdekében. A változás örök. Jól tükrözi ezt a háromezer éves Ízisz mítosza, ahol az istennő pozitív aspektusú animumának – amelyet testvére, Ozirisz képvisel – többször meg kell halnia, negatív animuma Szét által, hogy új és új formában újjászülethessen. Ízisz, tudatlanságából így újabb és újabb tartalmakat építhet személyiségébe, melynek eredményeképpen Egója fokozatosan átadja helyét a Selbstnek, s ezáltal Ízisz istennő mivolta Ré napistennel lesz egyenrangú.

A népmesék tanulmányozása során hasonló tapasztaltam, mint von Franz, aki szerint a mesékben sokkal kisebb nyomot hagynak azok a kultúrák, amelyekben megjelennek, mint a mítoszok esetében. Ezért a mesék egyetemesebb megnyilvánulásúak, tartalmuk és szerkezetük sok hasonlóságot mutat. Közös, egyetemes szimbólumok, tartalmi és formai elemek találhatók bennük, mint ahogy a Vízözön és teremtésmítoszok is megtalálhatók az egész világon. Az egyes mesék közötti finom különbségek is vizsgálódások tárgyai lehetnének, de mivel az általános vonások és struktúrák meghatározóbbak, ez kihívást jelent arra, hogy trendeket, személyiségfejlődési vonulatokat, általános szabályokat keressünk bennük.

A 777 magyar népmese gyűjteményből (Benedek 1995) válogattam ki azon meséket, amelyekben főszereplőként vagy meghatározó szereplőként jelenik meg a nő. A női személyiségfejlődésének sajátos vonulatára Az istenhegyi székely leány című népmese elemzése során figyeltem fel (Antalfai 1997). Mint a mese címe is mutatja, itt is nő a főszereplő, s a jungiánus álomértelmezés alapján az összes többi szereplő is a főhős egy-egy tudatlanságát, illetve a mese során tudatosuló aspektusát szimbolizálja. Ugyanakkor a mese komplexitásánál és teljességénél fogva szinte mindegyik szereplő megközelíthető ugyanolyan elemzéssel, mint a főhős.

A székely népmese jól érzékelteti, hogy a női-férfi személyiségfejlődés összefonódik, a női és férfi lélek fejlődési folyamata egymással ölelkező, hullámtermeszerű. Ezért a női személyiségfejlődésének kiragadása létezésünk végtelenül bonyolult hálójából csak a vizsgálódás és a szemléltetés kedvéért történik.

A 777 népmeséből a kigyűjtés után a tartalmi és alaki egyezések alapján nyolc kategóriát tudtam felállítani. Ez a nyolc kategória – meglepő módon – egybeesett a mesehős királylány Ilona személyiségfejlődésének általam meghatározott nyolc állomásával. Ebben a székely népmesében személyiségfejlődésünk teljessége megtalálható, míg a kigyűjtött mesékben úgy találtam, hogy mindegyik csoport a személyiség érésének csak egy-egy szakaszát érinti. Ezért gondoltam arra, hogy ezt a népmesét használom mintaként.

Az istenhegyi székely leány című mese rövid ismertetése után szeretném bemutatni Ilona személyiségfejlődésének egyes állomásait, majd ezt követően a kigyűjtött mesék alapján felállított nyolc kategóriát, melyeket hozzárendeltem a főhős személyiségfejlődésének egyes szakaszaihoz.

Az istenhegyi székely leány

„Amint az utas Tordáról Enyed felé kerül, jobbról a hegyek között egy bámulatos hegyhasadék tűnik szemébe, melynek két meredek fala most is úgy egymásba illik, minden rovátkával, hogy ha összeraknák, senki sem mondaná, hogy ott ketté volt nyílván a hegy.

Pedig e két meredek sziklafal olyan messze el van most egymástól, hogy akár tornyos falvakat lehetne építeni közé. [...] Hát azon a hegyes vidéken, Aranyosszék közepén, volt egy hegytetőn egy kővár.”

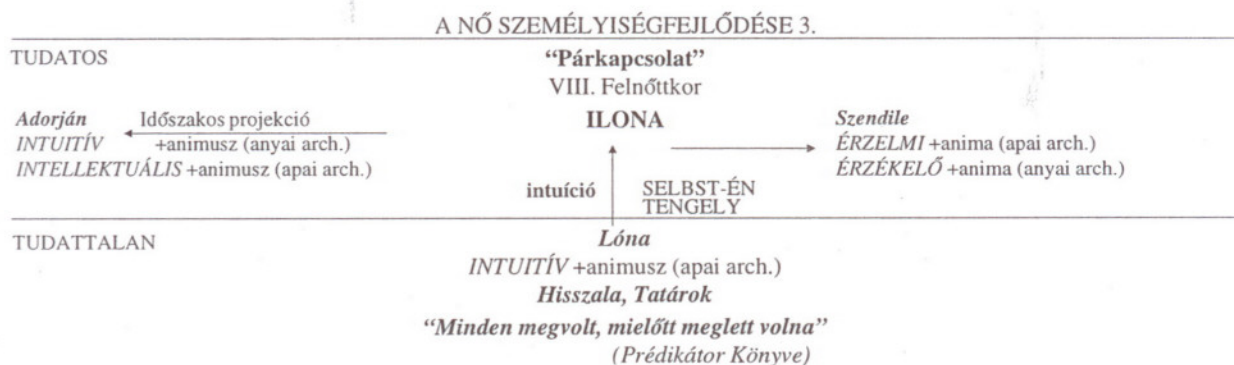
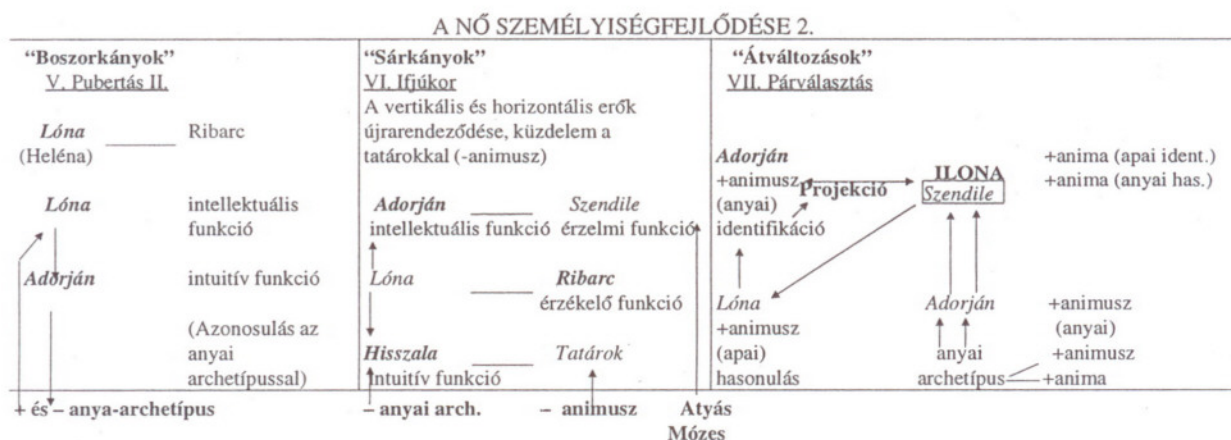
Az aranyosszéki vár ura, Atyás Mózes, akinek már a hetedik öregapja is léleklátó volt, elhitette az egész világgal, hogy neki két lánya van, tette ezt azért, mert nem született fia, s mikor felesége meghalt, egy leánykája maradt, Ilona. Az egy leányból kettőt nevelt: egy szelédet, kedveset, akit Szendilének hívott, és Lónát, a harcolót, uralkodót, aki az ellenséget elriasztja, a várat megvédi. Olyan jól tudta szerepét játszani a lány, hogy senki nem jött rá arra, hogy Atyás Mózes „két lánya” tulajdonképpen egy. Igaz, együtt a két lány soha nem is mutatkozott.

A mese első felében a cselekmény két szálon fut. Atyás Mózes halála után Lóna hősiességgel védte a várat a szomszédos uraktól, többek között Ribartól is, aki a végén beleszeret. Szendile pedig megismerkedik Adorjással, a pásztorfiúval, akivel egymásba szeretnek. Szendile és Adorján titokban egy forrásnál találkoznak, ahol Adorján hőstetteiről és élményeiről mesél, amelyeket erdőkben és titkos barlangokban szerzett.

A tatár-veszély idején Lóna is megismerkedik Adorjással. Mindenki a várba húzódik az ellenség elől. Adorján Lónánál szolgál, próbákat kell kiállnia Szendile kezéért: többek között leszáll a kút mélyére is, hogy az annak vizét elnyelő sárkánnyal megküzdjön, s ezáltal újra víz fakadhasson a kútból. Később a tatárokkal való küzdelemben mutatja be hősiességét. A tatárok elleni harcban mindegyik szereplő összefog, még Atyás Mózes szelleme is megjelenik a végső győzelem előtt, vihar és istennyila alakjában. A harc végén a tatár kán delejes tudományú rabszolgánője, Hisszala, szinte mint a szellemvilágból előkerült titokzatos nő lép a színre, hogy a még megmaradt tatár sereggel együtt önmagát feláldozva eltűnjék a Tordai Hasadékban.

A győzelem után Lóna felajánlja szerelmét Adorjának, aki azt visszautasítja. Ekkor Lóna leveszi fegyveres övét és

1-3. ábra. Ilona személyiségfejlődésének szakaszai

pikkelyes kebelpáncélját, mely alatt búzavirágszínű öltözet volt, amelyben őt Adorján megszerette. Majd odasimult Adorjánhoz és azt mondta: "Lónát nem látod soha többé, mert férfi jött a házhoz, akit a kard méltóbban megillet".

Az 1-3. ábrákon Ilona személyiségfejlődésének szakaszai láthatók. Az 1. ábra első szakaszának magyarázatához a következő elméleteket kapcsolnám:

A mese a tordai hegylánc kettéhasadásának ábrázolásával indul. Ezzel mintegy előre vetíti az őскеzdeti egység, az úgynevezett egy és oszthatatlan kettéválását, amivel megindul a fejlődés, a differenciálódás. Az emberiségnek ezen ősegyiség-élménye – amelyet a csillagászat és a fizika is feltételez az univerzum keletkezésével kapcsolatban – a szimbólumvilágban is felfedezhető. Ezt a jelenséget legplasztikusabban talán a Yin és

Yang szemlélteti, ami egyben a férfi–nő egységét is szimbolizálja.

Az *istenhegyi székely leány* című mesében ezt az egységet Atyás Mózes, és a mese elején, halálával a tudattalan tengerébe süllyedt anya szimbolizálja. Kezdeti egységük megfelel a jungi szüzűgiának. Az anya halálával indul meg az első kettészakadás. Majd az osztódás folytatódik, a királyi házaspár gyermekének, Ilonának, apja hatására történő kettéválásával.

A nő személyiségfejlődését bemutató 1. ábra első szakasza a "Kisgyermekkor". Ekkor indul el az intellektuális funkció (Lóna) és az érzelmi funkció (Szendile) fejlődése.

Az 1. ábrát megelőző A és B ábrákon a mesék elemzésénél alkalmazott fizikából kölcsönvett fogalmak, valamint az anima és animusz általam használt megközelítései szerepelnek.

A ábra

CENTRIFUGÁLIS ERŐ = FÉRFI (férfi archetípusok)	
Pozitív animusz = építő, alkotó, kifelé hajtó, fejlesztő differenciációra törekvő (férfi aspektus)	
Negatív animusz = romboló, széthúzó erő (férfi aspektus)	
CENTRIPETÁLIS ERŐ = NŐI (női archetípusok)	
Pozitív anima = tartó, védő, gondoskodó, érlelő, összetartó (női aspektus)	
Negatív anima = elnyelő, beszívó, pusztító erő (női aspektus)	

B ábra

Manifeszt	Latens
Animusz = férfi	Anima = női
Centrifugális erő	Centripetális erő
+ és – aspektusú	+ és – aspektusú
Manifeszt	Latens
Anima = női	Animusz = férfi
Centripetális erő	Centrifugális erő
+ és – aspektusú	+ és – aspektusú
Az ellentétes irányú erők tartják fenn, tartják életben a rendszert.	
A fentiek alapján érhető a női tudattalanban lévő animusz, mint férfias aspektus és a férfiben a női, anima aspektus.	

A és B ábrák: az A) ábrán a férfi aspektust centrifugális erőként, a nőit centripetális erőként értelmezem, összekapcsolva a pozitív és negatív aspektusú anima és animusz fogalmának általam használt megközelítésével. A B) ábrán pedig a manifeszt és latens fogalmakat rendelem a fentiekhez.

Az A) ábrán látható kétféle irányú erőhöz kapcsolt női és férfi aspektus szimbólumvilágunkban is megtalálható, az úgynevezett női és férfi princípiumok formájában. A kifelé hajtó, centrifugális erő mint férfi princípium megnyilvánul a kalandozásokban, vándorlásokban, a felfelé, kifelé való törekvésekben, az építésszimbólumvilágunkban stb. A centripetális erő, mint

tartó-védő, vagy elnyelő-beszívó erő, ugyancsak megfigyelhető a női princípiumoknál. Mindkét erőnek van konstruktív és destruktív oldala. A két ellentétes irányú erő alapján érthetőbbé válik, hogy a nőben a manifeszt szinten megnyilvánuló anima mélyén ott kell lennie az ellentétes irányultságnak, az animusz-résznek centrifugális erőként. Férfiaknál fordítva: a tudattalanukban lévő anima-rész mint centripetális erő – ellentétes irányultságával – szintén a létezés, az élet fenntartója.

Mivel gyakran előfordul tanulmányomban, valamint a személyiségfejlődést bemutató első három ábrán is szerepel a hasonulás és azonosulás fogalma, szeretném a két fogalmat közelebbről megvilágítani. A hasonulást olyan ruhának képzelem el, amelyet ajándékba kap az ember anélkül, hogy része lenne a kiválasztásában; vagy olyan kölcsön kapott kabátnak, amelyet a hideg ellen felvesz az ember; vagy amikor kapok egy képeslapot, amely nagyon tetszik, de soha nem lehet olyan, mint amelyet én fényképezek.

Az azonosulás viszont olyan ruha, amelyet én választok, a belső és külső találkozása. A vágy és elképzelés belülről jön. A kulturális és erkölcsi értékek átvétele is jórészt hasonulás, szemben a vox deivel, Isten hangjával, a belső hanggal, a lelkiismerettel.

A mesékben szereplő személyeket, szimbolikus természetük révén, eleve úgy kezeljük mint archetípusokat. Mielőtt az ábra részletesebb elemzésébe merülénék, úgy gondolom, hogy már mindjárt az indulásnál érdemes összevetni a szereplő királynak mint szülőnek a személyét a szülők valóságos és szimbolikus képével. Az apa és anya szubjektív énjét ismeri legkevésbé a gyermek. Mindannyiunk élménye, hogy talán a szüleink maradnak a legkevésbé ismertek életünkben, megközelítésük csak felnőtt korunkban lehetséges. Ám még akkor is őrzik azon szimbolikus, archetipikus aspektusait, amelyek által mindig többet jelentenek számunkra, mint amik valójában.

A gyermek még kevésbé fogja fel a szülő valóságos énjét. Mindarra, amire a gyermeknek szüksége van a felnövekedéshez, a szülő soha nem tudná megadni, ha nem képviselne egyben akaratlanul archetípust is a számára. Ahol a szülő ezt a szerepét valamilyen okból mégsem tudja betölteni, ott súlyosan sérül a gyermeki lélek.

Pszichoterápiás tapasztalatainkból tudhatjuk, hogy ahol a szülő pajtásként, barátként funkcionál, ott legkülönbözőbb patológiák léphetnek fel a gyermeknél, illetve a serdülőnél. A baráti kapcsolat már csak felnőtt korban szerencsés. Addig, mint egy medret kell tartania az anyának és egyre táguló határokat mutatnia az apának, a gyermek egészséges személyiségalakulásához. Többek között ezeket a medreket és határokat is szimbolizálják az archetípusok. Ha azonban a tudatos és tudattalan közötti csatorna lezár, akkor az archetípusok beszűrődése, szemnek láthatatlan mesebeli ruhája, nem ölthet testet a szülő személyiségében.

Ahogy Jung írja: "az apa mögött az apa archetypusa áll..., amelynek lehetőségei, jóban és rosszban egyaránt túllépik az emberi határokat, ... – mivel – az archetypus rezonátorként működik" (1971). Jól szemlélteti ezt azon páciensnő súlyos kényszerbetegsége, aki az alkoholista apjának agresszivitásától benne testet öltött, elnyelő és romboló "démon" ellen küzdött felnőttként kényszereivel.

A gyermekben még minden archetypus lehetőségként, csírájában ott van, a környezet jórészt bármelyiket előhívhatja és felnagyíthatja, sőt rögzítheti is.

Mielőtt a személyiségfejlődés következő szakaszának, a kisiskolás kornak a népmesékben szimbolizált sajátosságaira térnék, szeretnék még egy lényegbevágó lelki jelenséget érinteni, amely megerősítheti a mesében rejlő bölcsességen túl az ismertetendő személyiségfejlődési koncepció evidencia-élményét.

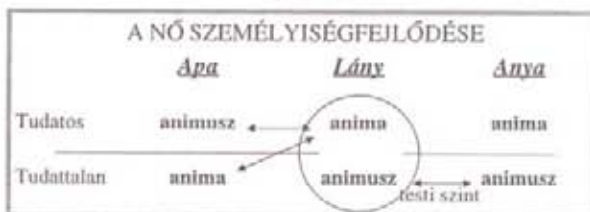
A székegy mese és a többi feldolgozott mesék, valamint pszichoterápiás tapasztalataim arra engednek következtetni, hogy míg külső, manifeszt szinten az ellentétek vonzzák egymást (ennek eklatáns példája emberi viszonylatban a férfi-nő kapcsolatot), addig a tudattalan az azonosat vonzza, akár külső manifeszt, akár belső, latens vonatkozásban. Ebből a kiindulásból levezethetők bonyolult kapcsolatok (patológias családi helyzetek) mintázatai is, valamint vonzásaink és választásaink sajátos alakulásai. Ezért is lehetséges az, amire a mesék utalnak bölcs megérzéssel, s ami mindjárt Atyás Mózesnek és lányának Ilonának kapcsolatánál is megnyilvánul (4. ábra). Az ábrán, a lánynál a bekarikázott résszel utalok személyiségének a kezdeti, úgynevezett csírá-állapotára, amikor még nem vált el a külső és a belső, a tudatos és a tudattalan.

Azon megfigyelésekre, hogy a tudattalan a vele azonosat vonzza, jó példa a mesékben az a mozzanat, amikor a király megfesteti lánya arcképét és végigviteti az országban azzal a szándékkal, hogy akadon olyan hős, akinek annyira megtetszik, hogy vállalkozik kiszabadítására valamilyen destruktív erő fogságából. A királylány szépsége mindenkit elbűvöl, mégis mindig csak egyvalaki szeret bele a képbe. Itt nyilvánul meg az a jelenség, hogy a tudattalanban az azonos az azonosat vonzza: mert bár a kép alapján történik a választás, a vonzalom mégsem külső látásból, hanem belülről fakad. Ahogy ez a Varázsfuvolásban is szerepel: "a szerelmesek egymásra ismernek".

Szeretném itt felhívni a figyelmet még arra, hogy megszületésünk, illetve személyiségfejlődésünk kezdetén, nem válik el teljesen a tudatos és a tudattalan, a külső és a belső, erre csak fokozatosan kerül sor, s ez egy életen át tart. Természetesen a tudat, az öntudat, majd az én-tudat egyre erősödik.

Mindezeknek értelmében a gyermeki lélek jórészt aszerint differenciálódik, ahogy a külvilág hat rá. Ezért először a tudatos rész (itt elsősorban a szülőkre gondo-

4. ábra

lok, jelen esetben, azaz lányok esetében az apára) hat a tudattalanra, illetve a tudat kezdetleges, úgynevezett csírá-állapotára. Személyiségfejlődésünk későbbi szakaszaiban, amikor már elvált a tudatos és a tudattalan, a tudattalan már visszahat a tudatra. A tudattalan olyan, mint egy alvó oroszlán, vagy a nyugvó tenger: érintésekre reagál. Rezonátorként való működési elvének sajátja például az új egyed esetében, hogy a külső világgal érintkező része az ellentéteset vonzza magához, a tudattalan rész pedig, amely először csak a külvilág által válik láthatóvá, azon jelenségekkel kerül kapcsolatba a külvilágból, azáltal válik nyilvánvalóvá és erősödik fel, ami vele egylényegű.

Mivel a tudattalan *egylényegű*, minden azonosat magával húz, úgy működik, mint a centripetális erő. Ezzel szemben a megnyilvánuló tudat egyre differenciáltabb, mivel a fejlődés kifelé irányuló, centrifugális, ellentétek által fejlődik, differenciálódásra törekszik, ezért az ellentétes vonzza.

A 4. ábrán látható, hogy "kettős kötés", kettős kapcsolat alakul ki apa és lánya között, míg az anyával csak testi szinten (ami a tudattalant is magában őrzi), egy szálon fut igazában a kapcsolat.

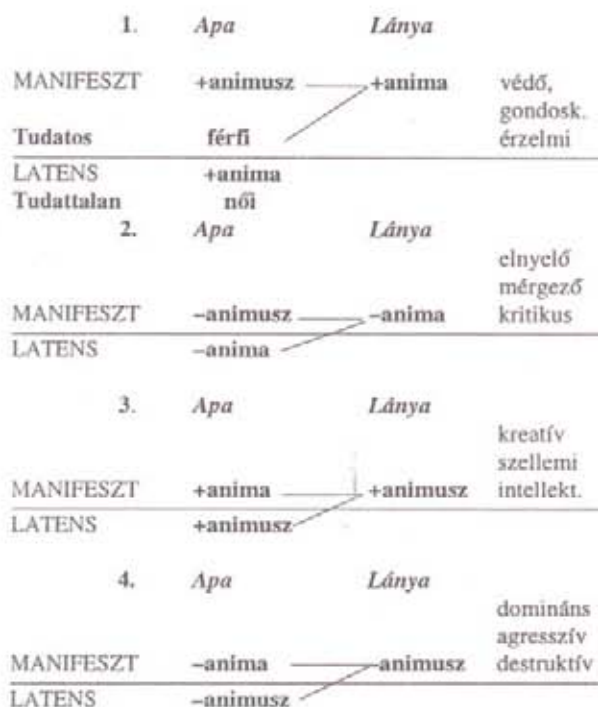
Így az élet körülbelül első három évében az anyához való ragaszkodás és kapaszkodás testi és érzelmi szinten egyben a teljesség-élményhez való újra és újra visszatérést szimbolizálja a gyermek számára. Ezért jelentheti az anya az egységet, a teljességet, a természet egészét. A testi szint őrzi leginkább a világmindenségből, a teljességből való kiszakítottágunk előtti egység-élményt, amit az élet első éveiben az anya jelent számunkra.

Az apa személye elsősorban a differenciálódás felé hajtja személyiségünket. Ő az, aki az el- és szétválásra inspirál, amire rezonál a kisgyermek még diffúz lényé és archetypusai. Az anya az, aki összeköt.

Így kölcsönösen kettős kötés, kettős kapcsolat jön létre az ellentétes nemű szülő és a gyermek között. Lányoknál ez körülbelül két-három éves korra alakul ki, mivel addig az anyával való testi és az úgynevezett diffúz érzelmi kapcsolat az elsődleges. A mesék jól érzékelte ezt azáltal, hogy az anyák nem szerepelnek bennük, vagy csak a főhős születésekor vannak jelen. Ezzel mindjárt érthetőbbé válik a székegy népmesében lévő csodálatos megsejtés, amit Ilona két személlyé hasadása szimbolizál. Ebből a kiindulásból nemcsak az

apa-lány kapcsolat, hanem a többi, családon belüli és kívüli kapcsolatrendszerünk lényeges sajátossága is levezethető, s annak nemcsak a pozitív archetipusos változatai, hanem a negatívak is (5/a és 5/b ábra).

5a. ábra

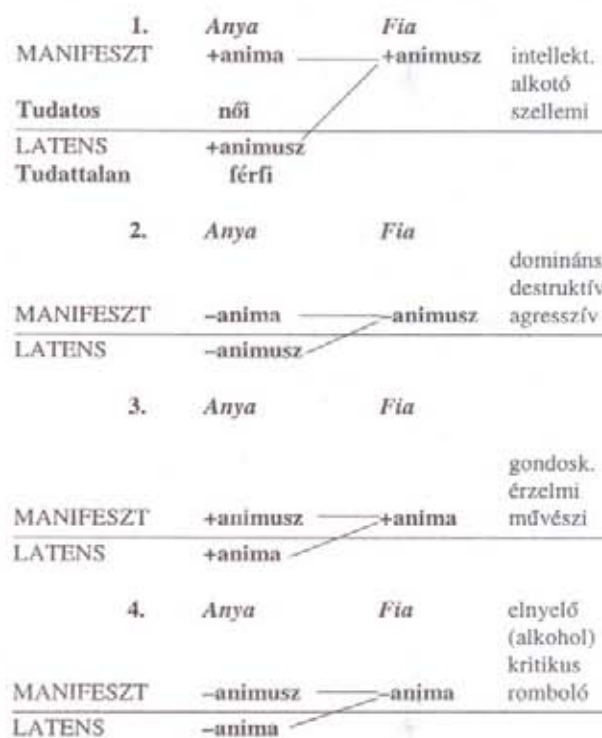

Ezek az ábrák látható, hogy a gyermekre irányuló hatások aspektusai, amelyek később meghatározó vonásai lesznek személyiségének, természetesen nem egyedüliek, csak elsődlegesek, éppen kettős kötésük miatt. A személyiségfejlődés során a másik szülőtől induló hatások, valamint az ellenkező irányú animusz és anima aspektusok befolyása is érvényesül. Mindezek együttesen eredményezik személyiségünk rendkívüli komplexitását és dinamizmusát.

A mesét elemző ábrák (1-2.) látható, hogy prepubertás korig – a nagy átváltozás koráig – az anya szerepe a lányoknál latens marad. Ugyanakkor az anyával való testi kapcsolat milyensége érdemben több szempontból lényeges, például a pszichoszomatikus betegségek kialakulása szempontjából. Ebben a korban a differenciálatlan érzelmek még jórészt testi szintűek. Lányok esetében az anyával való érzelmi kapcsolat a későbbiekben is megmarad diffúz. Később (körülbelül 3 éves kortól) a differenciált érzelmek lányoknál az apához kötődnek.

Itt szeretném felhívni a figyelmet arra, ami a 4. ábrából is látszik, csakúgy mint ahogyan erre a népmesék is egyértelműen utalnak, hogy azért is fontos – és erről a természet milyen bölcsen gondoskodott –, hogy a korai

5b. ábra

életszakaszban az ellenkező nemű szülő és gyermek között, a fentiekben vázolt pozitív kötődés optimális mértékben kialakuljon, mert ez védheti meg később a gyermeket a homoszexuális iránytól. (Természetesen ennek kialakulása egyéb tényezők függvénye is.)

Serdülő korban, a nagy fordulat időszakában, átmenetileg az azonos az azonosat vonzza, hogy így a saját nemi identitás megerősödjön. Az azonos az azonos csak addig keresi, amíg gyenge, azaz önmaga megerősödéséhez. De ha ez rögzül és túlmegy a prepubertás vagy a pubertás koron is, eltorzulhat a szexuális vágy is.

Praxisainkból ismerősek azok a serdülők, akik mind lelki, mind biológiai értelemben elvesztve addigi identitásukat, ideálokat keresnek maguknak. Ez természetes is lenne, csak sajnos ma alig vannak ideálok. Így jórészt csak kortárs csoportokban keresik az önerősítést. Ez azért problematikus, mert a pozitív ideál-személyek a megküzdést és így az identifikációt segítenék elő a serdülőnél, a kortársakkal való azonosulás-keresés pedig csak a hasonulást. Erre a jelenségre nagyon szépen utalnak a mesék is: boszorkány és lánya motívuma; a gonosz nővérek stb., szemben A jószívű lány csoport meséivel, ahol a hősnő jószágos tündéreknél, valamint úgynevezett pozitív animájú asszonyoknál szolgál, akiktől eltanulja a női praktikákat, mely által pozitív női tulajdonságokat építhet be személyiségébe (Mese: A jószívű lány, Holle Anyó).

Ebben a fejlődési szakaszban (prepubertás és koraszerűkor) az ellenkező nemet képviselő belső animusz-rész a nőknél (fordított esetben bizonyára a férfiaknál is), mintegy latencia köré éli, azaz érlelődik. (Lásd Szendile és Adorján első "találkozásait" a mesében.)

Ilona személyiségfejlődésének nyolc szakasza, valamint a "Magyar mese- és mondavilág"-ból kigyűjtött mesék alapján kialakított nyolc kategória összevetése és elemzése.

Az első két fő csoport, amelyek az összes mesék mintegy 60%-át adják (ráadásul a két kategória majdnem egyenlő arányban), a *Sárkányok* és *Boszorkányok* megnevezést kapták. Az egyikben az apai, a másikkban az anyai archetípussal való megküzdésről és a pozitív aspektusok beépítéséről szólnak a mesék. A sárkányok-csoportba azok a mesék tartoznak, ahol az apjával együttélő királylányt mint főszereplőt elragadja valamilyen destruktív, negatív archetípussal rendelkező erő mint sárkány, ördög, óriás. Majd jön a megmentő vitéz, aki megküzd velük. Különböző segítő erők és szellemek közbenjárásával, legtöbbször a királylányt is bevonva a harcba. Ezek a mesék kivétel nélkül királyi esküvővel zárulnak (Mese: *A tetejetlen fa*).

A következő csoportba az úgynevezett "boszorkányos" mesék kerültek, ahol a hősnőt a boszorkány, a destruktív anima archetípus ragadja el. Itt is négy meghatározó szereplő van, akár a sárkányos meséknél: hősnő (nem mindig királylány), a lány apja, aki ritkán király, többször szegényember (lelkiekben is); a boszorkány nemegyszer lányával együtt; valamint szellemek, segítők, közöttük megtalálható olyan pozitív apa-figura, amely mind érzelmekben, mind férfias erőben (pozitív animusz és pozitív anima jellemzi ezeket a segítőket, például vadász, halász, kertész) felülmúlja a lány apját, ideáliszemély a lány személyiségfejlődése szempontjából, amit a mesében pótlólag, utólag kell megkapnia (Mese: *Szép Ilonka*).

A mesék kigyűjtése és csoportosítása után meglepődve tapasztaltam, hogy a nyolc csoport és Ilona személyiségfejlődésének nyolc állomása egybeesik. Ezért nem az első két fő, az előbbieken már körvonalazott kategóriával kezdem az elemzést, hanem a személyiségfejlődés vonulatában (6. ábra, valamint az 1-3. ábrák összevetése).

I. Kisgyermekkor – "Testvérek"

A nő személyiségfejlődését bemutató 1. ábra első szakasza a kisgyermekkor. Ekkor indul el az intellektuális (Lóna) és az érzelmi funkció (Szendile) fejlődése. A székely népmesének ezen szakaszához nagyon sok mese kapcsolható, amely gyerekekről szól. Ilyen értelemben a személyiségfejlődés első szakaszához soroltam az

6. ábra

A kigyűjtött mesék nyolc csoportja

TÍPUS	MANIFESZT FUNKCIÓK	AKTIVÁLÓDÓ FUNKCIÓK
1. Testvérek	Intellektuális, érzelmi	A két funkció fejlődése
2. Okos lány	Intellektuális	Érzékelő
3. Jószívú lány	Érzelmi	Intuitív
4. Próbatétel	Intellektuális	Intuitív, érzelmi
5. Boszorkányok	Érzelmi vagy intellektuális	Érzékelő, intuitív
6. Sárkányok	Érzelmi, intellektuális	Szellemi érzékelő, intuitív
7. Átváltozások	Intuitív, intellektuális	Érzelmi, érzékelő
8. Párkapcsolat	Az egyes funkciók magasabb fokon való új- rarendeződése a tudattalan tartalmak új és új aspektusainak bevonásával	

úgynevezett *Testvérek csoportját*. Ezekben a mesékben a gyermekek a főszereplők. Vagy édes, de legtöbbször két mostohagyermek, ahol a kislány mellé van rendelve a nálánál kisebb öccse, egy kisfiú vagy valamilyen kedves állat, például őzecske alakjában. Megtalálhatjuk itt a Jancsi és Juliska magyar változatát, a Gonosz mostoha című mesét, valamint azon mesék sorozatait, ahol az öccs valamilyen kis állattá varázsolódik (Mese: *Szegény árva leány és a testvére, az őzecske*).

Ezek a mesék arra is utalnak, hogy ebben az időszakban kezdődik a leválás a szülői házról – szimbolikusan. Azt az időszakot ölelheti fel ez a vándorlás, amikor körülbelül hatévesen iskolai közösségbe kerül a gyermek. Ez segíti elő az Ilona személyiségfejlődésénél már ábrázolt intellektuális és érzelmi funkciók egymás melletti fejlődését, amelyek egyben az apai animusz és anima reprezentánsai is. A korai életszakaszokban jelentkező boszorkány vagy mostoha a mesében a "gonosznak" azt a fejlődésre inspiráló aspektusát jelenti, amely a szülői ház elhagyására és az intellektuális funkció fejlődésére sarkall, ezáltal az apai animusz résszel való hasonulásra. Ahol ez nem következik be – és csak a későbbi életszakaszban, a pubertás kor végén jelenik meg a "boszorkány", ott az a szituáció alakul ki, mint a sárkányok csoportjába tartozó meséknél. Az apjával élő királylánynál az apai anima megszállottságával találkozunk, így az animusz-rész, amely fejlődésre sarkalló, így a későbbi párvalasztásban is jelentős szerepe van, nem aktiválódik a lány személyiségében. Ezeknél a meséknél a helyzet úgy "oldódik meg", hogy a sárkány elragadja a királylányt. Ilonának az 1. ábrán látható első fejlődési szakasza tehát a *Testvérek* című csoportba gyűjtött azon mesékkel analóg, amelyeknél szintén kettéválik az animusz- és anima-rész kisgyermekkorban, és ezzel együtt külön-külön és egymás mellett fejlődik az intellektuális és érzelmi funkció.

II. Kisiskolás kor – "Okos lány"

A második szakasz a kisiskolás kor, ahol a székely népmesében Ilona "lónai" része kerül előtérbe, azaz az intellektuális funkció. Ebben a részben (és életkorban) az intellektuális funkció vezetésével kezdődik el a külvilágot képviselő Ribarccal való küzdelem. Ezzel a küzdelemmel indul el az érzékelő funkció fejlődése. Az ide tartozó mesék az *Okos lány* címet kapták. Az ezen gyűjtőfogalom alá tartozó mesékben két főszereplőt találunk: az okos lányt és a királyfit. Az "okos lánynál" mint főszereplőnél, a pozitív animusz-rész dominál, okosságával elnyeri a király vagy királyfi tetszését és az feleségül veszi. A mese cselekményéből kiderül, hogy a lány nemcsak okos, hanem érzelmi funkcióban is gazdag. Bár az okos lány sem járja végig a személyiségfejlődés ismertetett állomásait (Mese: *A bíró leánya*).

III. Prepubertás kor – "Jószívű lány"

A prepubertásban, az általam elnevezett első átváltozás korában a lányoknál az érzelmi funkciók érése kerül előtérbe, a biológiai változással egyidőben. Ilonánál ez a "Szendile korszak". A kigyűjtött mesék közül az úgynevezett "jószívű lány"-mesék tartoznak ide.

Ezekben a mesékben a főhősnőn kívül egy negatív anima vagy animusz archetípusú boszorka-anya szerepel az édes lányával vagy lányával, valamint a hősnőt segítő pozitív animusz, illetve anima archetípus öreganyó, öreg bölcs és segítő állatok alakjában. Az apa alakja, akinél az anima manifesztálódott, háttérben marad.

Ezen csoportba tartozó mesék lányalakjaira a pozitív anima dominanciája és a pozitív, de gyenge animusz jellemző. Jó cselekedeteikért mindig jót kapnak, animarészüket a mese folyamán állandóan gazdagodik, érzelmi funkciójuk mellett érzékelő és intuitív funkciójuk is fejlődik, arról azonban nem szólnak ezek a mesék, hogy férjet is találnának maguknak. Az érzelmeikben bár gazdag, erős animájú lányoknál a gyengén fejlett animuszrész miatt nem indulhat be a projekció, így a párválasztásra nem igazán motiváltak (Mese: *A jószívű árvalány*).

A székely népmesében Szendilénél megindul az érzelmi funkció kiteljesedése és Adorján megjelenésével az intuitív funkcióval való kapcsolat. Elindul a befelé vezető úton, hogy személyiségének legmélyéről felszínre törhessen az anyai anima. Mind Szendilénél, mind a "jószívű lány"-kategóriához kapcsolt meséknél megindul a hasonulás a női archetípussal az idősebb, pozitív animájú nőknél való szolgálattal. Ez a hasonulás, majd azonosulás ebben az életkorban általában nem az anya személyével kapcsolatos, hanem külső női ideálhoz kötődik. Míg a prepubertás és pubertás korban lévő lány az anyjával sokszor konfliktusban van, külső

női ideállal hasonul (az anyával való azonosulás lassú fejlődési folyamat eredménye, amely a mesékben csak később, a párkapcsolat és házasság, sok esetben pedig a lány gyermekének születése időszakában fejeződik be).

IV. Pubertás/1. – "Próbatételek"

A személyiségfejlődés következő szakaszában Lóna intellektuális funkciója és Adorján intuitív funkciója mérkőzik egymással, azaz Lóna személyiségébe is fokozatosan beépül az intuitív funkció, miközben Adorján Szendile kezéért áll ki próbákat Lónánál. Mint láthatjuk, itt a Szendile által képviselt érzelmi funkció körül folyik a harc. Ebben az életkorban az intellektuális, érzelmi és intuitív funkció együttes aktiválódásával találkozhatunk.

Az ide tartozó többi mesében szintén hasonló próbatételek szerepelnek: a főszereplő királylány vagy az apja próbák elé állítja a kéroket. Akik nem felelnek meg az elvárásoknak, azokat lefejezik, karóba húzzák. Az anima-kapcsolat, ahogy erre Jung is utal, szinte tűzpróbának veti alá a férfi szellemi és morális erőit. A királyfiknak kemény próbát kell kiállniuk az animusz-megszállott királylányoknál, akik sokszor apjuk fölé akarnak kerülni, szinte már-már a negatív animusz áldozatává válva. Ezzel elutasítva a személyiségfejlődés következő lépcsőfokát, a párválasztást. Ezekben a mesékben a lányokat legtöbbször maga az apjuk, a király vagy az egyik kérojük leckézteti meg, szolgálatba kényszerítik, ahol szembe kerülnek saját árnyékukkal. A szolgálattal és az intellektuális funkció visszaszorításával elindul érzelmi funkciójuk fejlődése (Mese: *A koldus királylány*).

V. Pubertás/2. – "Boszorkányok"

A székely mese szerint a *későpubertás* korban történik, a negatív anyai animával való megküzdés: Adorján a várba került kút mélyére száll, hogy legyőzze a kút vizét elnyelő sárkányt. A mese jól szimbolizálja, hogy a sárkányok bennünk vannak, önmagunkban kell legyőzni őket. Adorján a kútban Sárkány helyett vizet talált. A mese ezt így magyarázza: "a sárkány olyan állat, ami akkor nincs a világon, amikor valaki látni akarja". Adorján, mint Szendile intuitív funkciója, felhossa a kút mélyéből a tiszta forrásvizet, a női princípium szimbólumát Lónának. Tehát az intuáció (Adorján) segítségével történő mélyre jutással, az érzelmi funkció (Szendile) közreműködésével felszínre kerül és az intellektuális funkcióhoz (Lóna) kapcsolódik a pozitív női aspektus, a kútvíz mint női princípium.

A mesében az Adorján személye által képviselt anyai animusz és anima kerül fel Lónához és Szendiléhez is, hiszen már együtt vannak mind a Várban, ami a személyiség szimbóluma. A kút vizét elnyelő sárkány mint negatív női archetípus, azonos a népmesék boszorkányjaival.

Akárcsak Adorján sárkányának, a "boszorkányos" meséknek is két aspektusa van: egyrészt a fejlődés hajtóerő, az érzelmi funkciók fejlesztését, a női, anyai tulajdonságok és készségek kiépítését inspirálják; másrészt valóban destruktívak a személyiségfejlődésre nézve abban az esetben, ha a lány korábbi személyiségfejlődési szakasza sérült. Akkor a boszorkány ereje, amely fejlődésre is sarkallhatna, rombolóvá válik. Ez utóbbi variációt, tanulmányom második részében esetismertetésekkel szeretném illusztrálni. A személyiségünk mélyén rejlő energia, mely egyben az élet hajtóereje, jóra és rosszra egyaránt fordítható (mint például a vihar vagy a szél energiája). Ezért az energiával való bánásmódon is múlik, hogy destruktív vagy építő archetípust ölt-e testet.

Ugyanakkor szerepel a mesékben a rossz egy olyan megjelenítése is, amely fölött mindig győz a morál, azaz a rossz elnyeri méltó büntetését. Ezt az amoralitást is általában a boszorkányok és lányaik testesítik meg, akik a mesében lopnak, csalnak, hazudnak, sőt még a gyilkosságtól sem riadnak vissza. A mese végén az erkölcsi rendet képviselő király felnégyelteti őket. Az úgynevezett természetet képviselő "gonosz"nak, amelynek a feladata, hogy fejlődésre sarkalljon, sosincs ilyen büntetése: az a végén eltűnik vagy elzavarják.

Lényeges szerepük van a mesékben a boszorkányoknak és a sárkányoknak abból a szempontból is, hogy segítik megkülönböztetni a jót a rossztól. Ezzel a személyiségfejlődést szolgálják, ugyanis ahogy a már idézett Karin Anderten írja: "az egyéni fejlődés a megkülönböztetés képessége" (1997). Ennél a pontnál pedig már a pszichoterápiánál vagyunk. Többek között azért is fontos a mesék tanulmányozása a terapeuták számára, mert lényegük egy fejlődési út ábrázolása. A terápiának is mindig a fejlődést kell szolgálnia, mert ha a fejlődés bármilyen szinten megreked, betegségek léphetnek fel (Mese: *Világszép Ilonka*).

VI. Ifjúkor – "Sárkányok"

Az ifjúkorba lépő Lónánál, illetve Szendilénél megindul a vertikális és horizontális erők újrendeződésének harca, amit a negatív animuszt és egyben a külvilágot is képviselő tatárok szimbolizálnak. Ezek az erők feltörhetnek a tudattalan mélyéről mint még ismeretlen és ezért destruktív erők, de jelenthetik azon természeti erőket is, amelyek az ember számára sokszor kegyetlenek. Ezen pusztító erők ellen fog össze a mesében mindegyik szereplő, illetve a szereplők által képviselt személyiségfunkciók (2. ábra).

Az újrendeződésnél (a tatárok elleni küzdelemben) részt vesznek olyan szellemi erők is, amelyek szinte már-már az alig megfogható mélységekből jönnek, mint Atyás Mózes és Hisszala szelleme. Alakjaikkal jól szimbolizálja a mese, hogy léteznek olyan tudattalan energiák, amelyek olyan mélységekből érkeznek, hogy

tudatunk számára megfoghatatlanok, így szerencsés esetben nem is öntik el a tudatot, hanem azt megkerülve, a tudattalantól a tudat fölé emelkednek (7. ábra).

Jól érzékeltetik ezt a folyamatot például a művészi alkotások. A művészek tudattalan szellemi energiái a tudat fölé emelkedve alkotásokat hoznak létre, azokban nyilvánulnak meg. Ezek a már megfogható alkotásokon keresztül kerülnek be – mintegy hatalmas félkörívvel írva – a tudattalan tartalmai a tudatba. Ilyen értelemben szép szimbólum Atyás Mózes viharoként, Istennyilaként és esőként megjelenő alakja. Az eső is a földi vízekből felszállt párából hull alá. Tudatunk és élményvilágunk már csak a magasból lehulló eső-formát érzékeli.

A fentiekből is következően tehát a külvilág élménytartományának legnagyobb része tudattalan élményvilágunknak, az úgynevezett kollektív tudattalannak a kollektív tudatba vetített alakzata. Ezek a tudattalannak a külvilágban megjelenő alakzatai, tulajdonképpen nem mások, mint elődeink és embertársaink tudattalanjából megszületett alkotások. Ezek találkozási érzékszerveinkkel, illetve tudatunkkal, rezonátorként hathatnak a tudattalanra. Itt tetten érhető az a körforgás, ami arra utal, hogy a kint és bent lényegében ugyanaz. Így a tudatos és a tudattalan tartomány fogalma viszonylagossá válik.

A "Sárkányok" csoportjába tartozó meséknél a sárkány női és férfi princípium is lehet, szimbóluma csak részben destruktív, ártó jellegű. Lehet ez az apa démonikus szelleme, a szellem negatív aspektusa (ahogy Jung írja, 1971) ugyanakkor pozitív is, mert ezzel az elragadással hívja fel a királyfiak figyelmét a lányra, ami által az végleg kiragadtatik az apa-lány érzelmi kapcsolatból, amely egy idő után már nem a fejlődést szolgálja, hanem a mesékben szereplő lányok életében (serdülőkor vége) annak gátjává válik.

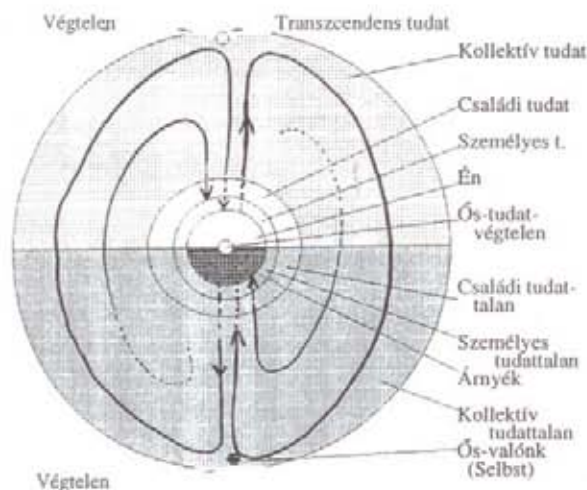
Ezt a kiragadást megteheti a negatív archetípussal rendelkező anya-sárkány is, ilyenkor a királylányt az alvilágba ragadja, de megteheti az égigérő fa tetejére repítő sárkány is, amely a destruktív animuszt szimbolizálja.

A sárkánnyal való együttélés során a lány megtanulja megismerni árnyékait és destruktív késztetéseit, amelyek később szétzúzhatják a párkapcsolatát. Így a sárkánnyal való együttét szimbolikusan egy beavatási rítusnak is megfelel. Ezt követően jöhet a házasság, jön el érte a királyfi, aki általában a királylány szellemi segítségével győzi le a sárkányt. Alakja egyben a lány felszabadult, pozitív energiáinak szimbóluma is (Mese: A tetejettlen fa).

VII. Párválasztás – "Átváltozások"

A párválasztás időszakában válik ismét eggyé Lóna és Szendile személyisége úgy, hogy Szendile, azaz az érzelmi funkció lesz a meghatározó, a manifeszt a személyiségen belül, a lónai, azaz az intellektuális rész pedig

7. ábra. A kollektív tudattalan és a kollektív tudat közötti körforgás, érintkezve középen az én-tudattal, éppen a két agyfélteke rajzolatát adja.

a latens. Ugyanakkor már beépült az új személyiségbe a Ribarc által képviselt érzékelő funkció, valamint az Adorján által képviselt anyai animusz és anima pozitív aspektusa. Míg az anyai animarésszel mintegy hasonult Ilona személyisége, addig az anyai animusz részét projekció formájában, partnerében fogja megtalálni.

Lóna és Szendile átváltozásával Ilona lép a színpadra (lásd 3. ábra). Ehhez hasonló úgynevezett átváltozásokról szóló mesék alkotják a személyiségfejlődés 7. szakaszához rendelt mesék csoportját.

Az "Átváltozások" című csoportba tartozó meséknél általában három főszereplő van: a királylány, az apja és az elvarázsolt állat, amellyel a lánynak együtt kell élnie mint ismeretlen tudattalanjával, árnyékrészével. Az együttélés során ki kell fejlesztenie azon személyiségfunkcióit, amelyek szükségesek lesznek ahhoz, hogy párkapcsolatban tudjon élni a majdan állatból visszaváltozó királyfival. A *Szóló szőlő, mosolygó alma és csengő barack* című mesében a királylány intuícója alapján kéri az apjától az ajándékot, amely a termékenység, a női érettség szimbóluma is.

A mese jól érzékelteti, hogy az apjával való pozitív érzelmi kapcsolata fölött eljárt az idő, a sárba süllyedés lehetősége jelzi, hogy kapcsolatuk arra a szintre jutott, ami már nem a fejlődést szolgálja. Az állóvíz poshadtságához, majd sárhoz – szimbolikusan elsüllyedéshez vezet. Ebből rángatja ki őket egy disznóvá varázsolt királyfi. A disznó is destruktív szimbólum, az érzékiség, lustaság és tisztátalanság jelképe. Mégis vele együtt éli meg a királylány az átváltozást az által, hogy mer belső hangjára hallgatni.

A lány érzelmei, amelyeket most már egy elvarázsolt állatra kell áldoznia, egyben szembesítik saját ár-

nyékával, amelyet el kell fogadnia ahhoz, hogy megváltozzon. Másrészt, a lány intuitív megérzései megváltoztatják a disznót érzékiségtől. A disznókirály ismét visszaváltozik királyfivá, cserébe a lány a királyfától a szőlő szőlőt, a mosolygó almát és a csengő barackot kapja, az érzékelő funkció és a termékenység szimbólumát. Itt a komplementaritás jelenségével állunk szemben: a királylány és a királyfi, a nő és a férfi egymás által válhatnak azzá, amik.

Ez a komplementaritás a jin és jang egységéhez hasonlóan, az ellentétek vonzalmát és egyesülését jelenti. A személyiségfejlődésnek ez a pillanata a párválasztás, amit a kölcsönös projekció előz meg. Ezt követi az *introjekció, a kivetíthetőség lehetősége által megismert lelki tartalmak visszavétele*. Ebben a mesében a királyfi és a királylány egybekelésével, a komplementaritás által mind a négy személyiségfunkció aktiválódik és kiegészül, majd a királyi pár együttélése során egymásba épülnek és kicserélődnek: az érzelmi az intellektuálisra; az intuitív, az érzékelőre.

Most vessünk egy pillantást Ilona személyiségfejlődésére a VII., illetve VIII. szakaszban. A népmesékben gyakran szerepel, hogy háromszor bukfencet vetettek és át- illetve visszaváltoztak. Nézzük meg ezt a "háromszori" bukfencet, háromszori átváltozást a 8. ábrán. (A székely népmese főhősein kívül ide illenek olyan klasszikus mesék és mítoszok is, mint: *Ízisz, Amor és Psziché*.)

VIII. Felöltő kor – "Párkapcsolat"

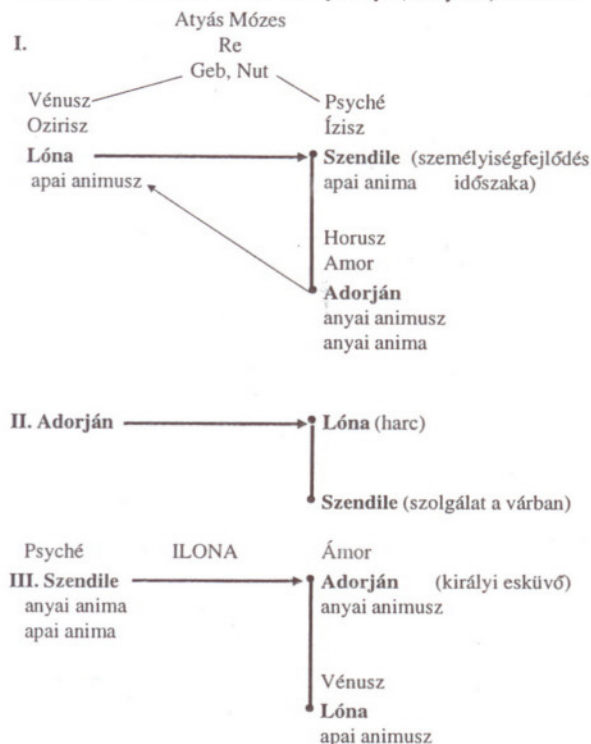
Az ebbe a kategóriába sorolt mesék arról szólnak, hogy a "királyi esküvő" mint csúcspont után beálló egyensúly, az enantiodrómia miatt nem tarthat soká, újabb kalandok, küzdelmek, elválások és megpróbáltatások során, egy magasabb személyiségfejlődési szinten következhet be csak a párok újratálalkozása és újraegyesülése. Ezekben a mesékben sokszor még a gyermekek is bevonódnak a küzdelembe (Mese: Hattyúvitéz).

A női személyiségfejlődés felvázolt nyolc szakaszát három fő részre oszthatjuk

I. Az *első szakasz* körülbelül 10-12 éves korig tartana, mely szakaszban (eltekintve az első két-három év anyai gondoskodó, úgynevezett "testi" és diffúz érzelmi időszakától), mint látjuk, a női személyiségfejlődésében az apa szerepe a meghatározó. Ezt támasztják alá a kigyűjtött mesék is, melyek egyik legnagyobb csoportját azok adják, ahol a két főszereplő a király és a királylány. A meseelemzések arra engednek következtetni, hogy az életnek ebben a szakaszában a lánynak magába kell építenie az apai – szerencsés esetben pozitív – anima archetípust és hasonulnia kell az apa szellemi és morális értékeit közvetítő aspektusaival is. Személyiségfejlődésünk során a férfi és a női aspektus – egymástól ugyan szétválva, de egymás mellett – érlelődik, körül-

8. ábra

“Háromszor bukfencet vetett és királylánnyá (királyfivá) változott”

belül tízéves korig úgy, hogy az életesemények során hol az egyik, hol a másik tölt be manifeszt szerepet.

Lányok esetében úgy tűnik, az animusz-rész meghatározóbb (lásd a meseirodalomban például az *Árvaleány és testvére az őzecske*, a *Gonosz mostoha*, *Jancsi és Juliska* és más mesék).

Láthatjuk az ábrán Ilona személyiségfejlődésénél, hogy az anya már a mese kezdetén eltűnik, lánya születése után nem sokkal meghal. Alig találni olyan mesét, ahol az anya jelen van, az anya pozitív aspektusa a *jó tündér* alakjában jelenik meg néha (ezeknél a meséknél viszont férfi a főszereplő), és igen gyakran boszorkány formájában, de legtöbbször már csak akkor, amikor a főhősnő a “királyi esküvő” előtt áll. Vannak még mesék, ahol az anya is szerepel, de csak a gyermekvárásnál és a születésnél van jelen, tehát csak a mese elején.

A mi mesénkben is meghal az anya a *mese elején*, a női aspektust a kút mélyéből kell felhozni Adorjának, de erre csak a személyiségfejlődés második nagy szakaszában kerül sor, a 12-18 év közötti időszakban.

II. A második szakaszra az a jellemző, hogy szerencsés esetben az anima rész manifesztálódik egy nagy *átváltozás* (biológiai is) kíséretében. Ebben az életkorban leánygyermeknél az animusz-rész alszik, lesüllyed a tudattalanba, majd a belül érlelődő animusz, az úgynevezett latencia-korszak után, körülbelül 17-20 éves korra proiciálódik és indul meg ezzel a párkapcsolat. A fentiekből is kitűnik, hogy a második fejlődési szakasz-

ban a lánynak a női-anyai archetípussal kell megküzdenie.

Ekkor lépnek be a mesébe a boszorkányok, ördögös asszonyok, s velük együtt az úgynevezett gonosz, amely, ahogy *von Franz* írja: nem azonos a rosszal, hanem maga a pusztító természet, így a valósággal, a realitással való küzdelem kihívásai (1998).

A boszorkány sokszor éppen akkor jelenik meg, amikor esküvőre készülnek, vagy szülésre kerül sor. Ilyenkor szüksége van a nőnek tapasztalatokra, amelyeket az elődeitől, anyjától, naganyjától sajátíthat el. A mesében a banyától, vagy a banya lányától, aki azt a női mintát képviseli, aki hasonult az anyjával. A mese arra figyelmeztet, hogy bár a nőnél az apai animával való azonosulás az elsődleges – hiszen így kapcsolódhat saját tudattalanjához is, ami a lelki fejlődés motorja, így juthat el belső forrásaihoz – a külvilág női, anyai perszónájának felvételére is szüksége van. (A boszorkány és lánya által képviselt kettős – ezek általában apa nélkül élnek, erkölcsi tartást képviselő szellemi irányadás nélkül – csak hasonulás, nem érinti a tudattalant, el-sívárosodáshoz, beszűküléshez, illetve agresszióhoz vezethet.)

A mesékben a női aspektus romboló erővel való megküzdés nehéz próbákat követel a hősnőtől, illetve magától a hősnőtől is. Rendszerint feneketlen mélységekbe kell leszállniuk, legyőzni az ott lakó romboló negatív erőket, sárkányokat, szörnyeket, hogy a pozitív anima energiák, amit a negatív aspektus mintegy megkötött, felszabadulhassanak és az így felszínre kerülő víz, varázssital, harmat, gyűrű stb. mint női princípium beépülhessen a hősnő személyiségébe.

III. A harmadik fő szakaszt a sárkányokkal, tatárokkal és más negatív animusz-reprezentánsokkal való harc jellemzi. Ez az időszak már nemcsak a belső, hanem a külső világból eredő szorongást és félelmet keltő élményekkel, az ismeretlennel való megküzdésre is felkészít bennünket (9. ábra).

A 9. ábrán, amely Ilona személyiségfejlődését egy másik megközelítésből ábrázolja, jól látható, hogy a lánygyermek kezdetben (ideális fejlődés esetén, mint ahogy ez általában a mesékben szerepel) pozitív energiák veszik körül elsősorban az apa részéről, majd a vertikális irányú fejlődés során fokozatosan lépnek be a külvilágból és a tudattalantól, valamint személyiségének immár belsővé vált – így ismeretlen tartományából – az úgynevezett negatív energiák (negatív anima és animusz alakjában), amelyekkel személyiségfejlődése során fokozatosan meg kell küzdenie, így jutva el a valóság megismeréséhez.

A *Párkapcsolat ábrára* (3. ábra) pillantva, láthatjuk a *mesebeli átváltozást*: megjelenik a csak gyermekkorban látott anya, illetve a soha nem látott anyai animusz. Ilona személyiségfejlődésének utolsó szakaszán ábrázoltam az átváltozás eredményét, a párkapcsolatokra érettség állapotát. Itt mesebeli módon varázsszerűen

megjelenik a mesékben sokszor soha nem szereplő, vagy csak a főhős nő születésekor, illetve a kisgyermekkor elején jelenlévő anya.

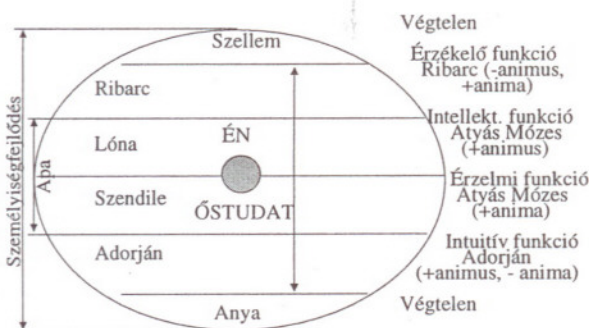
Az anyának ráadásul nem csak az anima-része, amely, mint láthatjuk a serdülőkorban hasonulás által az érzékelő funkció szerves részét jelenti, hanem az anyai animusz-aspektus, amivel – ideális esetben – manifesztan soha nem találkozunk személyiségfejlődésünk folyamán. De íme most, *Ilonánál, felnőtté válásával, külső és belső átváltozásaival új egységbe, a nőiség egységébe szerveződött személyisége által párválasztásával manifeszt módon is megnyilvánulhat az anyai animusz, amely nem más, mint az anyai nagyapjának és anyai ágú nagyanyai dédapjának egységbe integrált archetípusa. Így jelenhet meg és "kelhet életre" választásaink által őseink képsora.*

Itt azonban meg kell állnunk, nehogy fellebbentsük Ízisz fátylát.

Remélem a fentiekben előadottakkal sikerült elvezetnem az Olvasót a mesék titkos kapujáig és érzékeltetnem azt, hogy a mesék, akár csak az álmok, megnyitják a tudattalanba vezető utat és új életenergiákkal tölthetnek fel bennünket. Ezek a titkok és energiák azonban nem veszélytelenek.

Bár tanulmányom elején a racionális tudat beszűkítő és sok szempontból korlátokat felállító szerepére utaltam, most mégis azt kell mondom, hogy értéke legalább olyan nagy, hiszen segítségével válik lehetővé földi életünk, mert ha néha mégis a ráció függőnye mögé nézünk, ott nem csak csodálatos, hanem emberi tudatunk számára sokszor félelmetes szövedékekbe pillanthatunk.

9. ábra. Ilona személyiségfejlődése

Talán a mesék világa, mint Ariadne fonala segítségünkre lehet, hogy elinduljunk létünk titokzatos labirintusaiban.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton mondok köszönetet dr. Koronkai Bertalannak: szeretetteljes figyelem nélkül e tanulmány nem születhetett volna meg.

IRODALOM

- ANDERTEN, K. (1997): Wasserträume. In: Die vier Elemente im Traum. Sz.: Riedel, I. Deutscher Taschenbuch Verlag. München. 153-225.
- ANTALFAI, M. (1997): A kollektív tudat és a női-férfi archetípus kölcsönhatásának elemzése "Az istenhegyi székely leány" című magyar népmesében. Pszichoterápia. 6: 185-189.
- AZ ISTENHEGYI SZÉKELY LEÁNY (1955): In: A Hollókirály és más mesék. Ifjúsági Könyvkiadó. Bp.
- APULEIUS (1959): Az arany számár. Magvető Könyvkiadó. Bp.
- BARZ, H., KAST, V., NAGER, F. (1987): Heilung und Wandlung: C.G. Jung und die Medizin. Buchclub Ex Libris. Zürich.
- BENEDEK, E. (1992): Világszép nádszál kisasszony. Rege Kft. Bp.
- BENEDEK, E. (1995): Magyar mese- és mondavilág. Videopont, Bp.
- BOGNÁR, G. (1996): Részletek az utolsó könyvből. Havas és Társa. Budapest.
- BRAUN, S.: A népmese. Bevezetés az összehasonlító mesekutatásba. Genius Könyvkiadó, Bp.
- ESTÉS, C.P. (1996): Farkasokkal futó asszonyok. Beavatás a nőiség őseredetének titkaiba. II. kötet. Édesvíz Kiadó. Bp.
- FRANZ von, M-L. (1995): Női mesealakok. Európa Könyvkiadó. Bp.
- FRANZ von, M-L. (1998): Az árnyék és a gonosz a mesében. Európa Könyvkiadó. Bp.
- FRANZ von, M-L. (1996): C.G. Jung und die Probleme der modernen Frau. Jungiana 6: 9-29.
- JACOBS, B. (1996): Von der ägyptischen Göttin Isis zur christlichen Maria. Eine Skizze. Jungiana 6: 29-54.
- JUNG, C.G. (1948): Phänomenologie des Geistes im Märchen. Gesammelte Werke. Zürich. 9. kötet.
- JUNG, C.G. (1971): Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen. In: Der Einzelne in der Gesellschaft. Walter-Verlag. Olten und Freiburg im Breisgau. 7-13.
- JUNG, C.G. (1974): Die Frau in Europa. In: Gesammelte Werke. 10. kötet. Olten und Freiburg I.
- JUNG, C.G. (1996): Gondolatok a jóról és a rosszról. Kossuth, Bp.
- JUNG, C.G. (1997): A szellem szimbolikája. Két tanulmány. Európa, Budapest.
- JUNG, C.G. (1997): Alapfogalmaink lexikona. I. kötet. Kossuth, Bp.
- JUNG, C.G. (1997): Gondolatok a szexualitásról és a szerelemről. Kossuth, Bp.
- JUNG, C.G. (1998): Lélekgyógyászat. Öt előadás. Európa, Bp.
- MITOLÓGIAI ENCIKLOPÉDIA (1988): I. kötet. Gondolat. Bp.
- PILINSZKY, J. (1981): Kráter. Összegyűjtött és új versek. Bp.
- SZIMBÓLUMTÁR (1997): Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából. Szerkesztette: Pál József és Újvári Edit. Balassi Kiadó. Bp.
- TRENCSENYI-WALDAFEL, I. (1960): Mitológia. Bp.
- ZIELEN, V. (1997): Träume von der Erde. In: Die vier Elemente im Traum. Szerk.: Ingrid Riedel. Deutscher Taschenbuch Verlag. München. 122-147.

Antalfai Márta dr.

1145 Budapest, Laky A. u. 11.